UDK 37

ISSN 2545 – 4439 (printed)
ISSN 1857 - 923X (e-version)

INTERNATIONAL JOURNAL

Institute of Knowledge Management

KNOWLEDGE

Scientific Papers

Vol. 17. 1.

Education and Social Sciences

KIJ Vol. 17 No. 1 pp.1-557 Skopje 2017

Global Impact & Quality Factor 1.322 (2016) http://globalimpactfactor.com/knowledge-international-journal/

KNOWLEDGE

INTERNATIONAL JOURNAL

SCIENTIFIC PAPERS

VOL 17.1

25-28.5.2017

Budva, MONTENEGRO

INSTITUTE OF KNOWLEDGE MANAGEMENT

SKOPJE, MACEDONIA

KNOWLEDGE

International Journal Scientific papers Vol. 17.1

EDITORIAL BOARD

Vlado Kambovski PhD, Robert Dimitrovski PhD, Siniša Zarić PhD, Maria Kavdanska PhD, Venelin Terziev PhD, Mirjana Borota – Popovska PhD, Cezar Birzea PhD, Ljubomir Kekenovski PhD, Aleksandar Nikolovski PhD, Ivo Zupanovic, PhD, Savo Ashtalkoski PhD, Svetlana Trajković PhD, Zivota Radosavljević PhD, Laste Spasovski PhD, Mersad Mujevic PhD, Margarita Koleva PhD, Nonka Mateva PhD, Rositsa Chobanova PhD, Predrag Trajković PhD, Dzulijana Tomovska PhD, Nedzat Koraljić PhD, Nebojsha Pavlović PhD, Nikolina Ognenska PhD, Lisen Bashkurti PhD, Trajce Dojcinovski PhD, Jana Merdzanova PhD, Zoran Srzentić PhD, Nikolai Sashkov Cankov PhD, Marija Kostic PhD

Print: GRAFOPROM – Bitola

Editor: IKM – Skopje

For editor
Robert Dimitrovski, PhD

KNOWLEDGE

International Journal Scientific Papers Vol. 17.1

ISSN 1857-923X for e- version

ISSN 2545-4439 for printed version

SCIENTIFIC COMMITTEE

President: Academic, Prof. Vlado Kambovski PhD

Vice president: Prof. Robert Dimitrovski PhD, Vice – Rector, Dean, Faculty of Management, MIT University, Skopje (Macedonia)

Members:

- Prof. Aleksandar Nikolovski PhD, FON University, Skopje (Macedonia)
- Prof. Aleksandar Korablev PhD, Dean, Faculty for economy and management, Saint Petrsburg State Forest Technical University, Saint Petrsburg (Russian Federation)
- Prof. Azra Adjajlic – Dedovic PhD, Faculty of criminology and security, Sarajevo (Bosnia & Herzegovina)
- Prof. Antoanela Hristova PhD, European Polytechnic University, Pernik (Bulgaria)
- Prof. Anita Trajkovska PhD, Rochester University (USA)
- Prof. Anka Trajkovska-Petkoska PhD, UKLO, Faculty of technology and technical sciences, Bitola (Macedonia)
- Prof. Alisabri Sabani PhD, Faculty of criminology and security, Sarajevo (Bosnia & Herzegovina)
- Prof. Ahmad Zakeri PhD, University of Wolver Hampton, (United Kingdom)
- Prof. Ana Dzumalieva PhD, South-West University “Neofit Rilski”, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Branko Sotirov PhD, University of Rousse, Rousse (Bulgaria)
- Prof. Branko Boshkovic, PhD, College of Sports and Health, Belgrade (Serbia)
- Prof. Branimir Kampl PhD, Institute SANO, Zagreb (Croatia)
- Prof. Baki Koleci PhD, University Hadzi Zeka, Peya (Kosovo)
- Prof. Branislav Simonovic PhD, Faculty of Law, Kragujevac (Serbia)
  Prof. Bistra Angelovska, Faculty of Medicine, University “Goce Delcev”, Shtip (Macedonia)
- Prof. Cezar Birzea, PhD, National School for Political and Administrative Studies, Bucharest (Romania)
- Prof. Cvetko Andreevski, Dean, Faculty of Tourism, UKLO, Bitola (Macedonia)
- Prof. Drago Cvijanovic, PhD, Faculty of Hotel Management and Tourism, University of Kragujevac, Vrnjacka Banja (Serbia)
- Prof. Dusan Ristic, PhD Emeritus, College of professional studies in Management and Business Communication, Novi Sad (Serbia)
- Prof. Dimitar Radev, PhD, Rector, University of Telecommunications and Post, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Daniela Todorova PhD, Rector of “Todor Kableshkov” University of Transport, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Dragan Kokovic PhD, University of Novi Sad, Novi Sad (Serbia)
- Prof. Dragan Marinkovic PhD, High health – sanitary school for professional studies, Belgrade (Serbia)
- Prof. Daniela Ivanova Popova PhD, Faculty of Public Health and Sport, SWU Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Dzulijana Tomovska, PhD, Dean, Faculty of Biotechnical sciences, Bitola(Macedonia)
- Prof. Evgenia Penkova-Pantaleeva PhD, UNWE -Sofia (Bulgaria)
- Prof. Erzika Antic PhD, High medicine school for professional studies “Hipokrat”, Bujanovac (Serbia)

- Prof. Georgi Georgiev PhD, National Military University “Vasil Levski”, Veliko Trnovo (Bulgaria)
- Prof. Helmut Shramke PhD, former Head of the University of Vienna Reform Group (Austria)
- Prof. Hristina Georgieva Yancheva, PhD, Rector, Agricultural University, Plovdiv (Bulgaria)

- Prof. Hristo Beloev PhD, Bulgarian Academy of Science, Rector of the University of Rousse (Bulgaria)
- Prof. Izet Zeqiri, PhD, Academic, SEEU, Tetovo (Macedonia)
- Prof. Ivan Marchevski, PhD, Rector, D.A. Tsenov Academy of Economics, Svishtov (Bulgaria)
- Doc. Igor Stubelj, PhD, PhD, Faculty of Management, Primorska University, Koper (Slovenia)
- Prof. Ivan Petkov PhD, Rector, European Polytechnic University, Pernik (Bulgaria)
- Prof. Isa Spahiu PhD, AAB University, Prishtina (Kosovo)
- Prof. Ivana Jelik PhD, University of Podgorica, Faculty of Law, Podgorica (Montenegro)
- Prof. Islam Hasani PhD, Kingston University (Bahrein)
- Prof. Jova Ateljevic PhD, Faculty of Economy, University of Banja Luka, (Bosnia & Herzegovina)
- Prof. Jove Kekenovski PhD, Faculty of Tourism, UKLO , Bitola (Macedonia)
- Prof. Jonko Kunchev PhD, University „Cernorizec Hrabar“ - Varna (Bulgaria)
- Prof. Jelena Stojanovic PhD, High medicine school for professional studies “Hipokrat”, Bujanovac (Serbia)
- Prof Karl Schopf, PhD, Akademie fur wissenschaftliche forchung und studium, Wien (Austria)
- Prof. Katerina Belichovska, PhD, Faculty of Agricultural Sciences, UKIM, Skopje (Macedonia)
- Prof. Krasimir Petkov, PhD, National Sports Academy “Vassil Levski”, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Kamal Al-Nakib PhD, College of Business Administration Department, Kingdom University (Bahrain)
- Prof. Lidija Tozi PhD, Faculty of Pharmacy, Ss. Cyril and Methodius University, Skopje (Macedonia)
- Prof. Laste Spasovski PhD, Vocational and educational centre, Skopje (Macedonia)
- Prof. Lujza Grueva, PhD, Faculty of Medical Sciences, UKIM, Skopje (Macedonia)
- Prof. Lisen Bashkurti PhD, Global Vice President of Sun Moon University (Albania)
- Prof. Lence Mircevska PhD, High Medicine School, Bitola, (Macedonia)
- Prof. Ljubomir Kekenovski PhD, Faculty of Economisc, UKIM, Skope (Macedonia)
- Prof. Ljupce Kocovski PhD, Faculty of Biotechnical sciences, Bitola (Macedonia)
- Prof. Marusya Lyubcheva PhD, University “Prof. Asen Zlatarov”, Member of the European Parliament, Burgas (Bulgaria)
- Prof. Maria Kavdanska PhD, Faculty of Pedagogy, South-West University Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Maja Lubenova Cholakova PhD, Faculty of Public Health and Sport, SWU Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Mirjana Borota-Popovska, PhD, Centre for Management and Human Resource Development, Institute for Sociological, Political and Juridical Research, Skopje (Macedonia)
- Prof. Mihail Garevski, PhD, Institute of Earthquake Engineering and Engineering Seismology, Skopje (Macedonia)

- Prof. Misho Hristovski PhD, Faculty of Veterinary Medicine, Ss. Cyril and Methodius University, Skopje (Macedonia)
- Prof. Mitko Kotovchevski, PhD, Faculty of Philosophy, UKIM, Skopje (Macedonia)
- Prof. Milan Radosavljevic PhD, Dean, Faculty of strategic and operational management, Union University, Belgrade (Serbia)
- Prof. Marija Topuzovska-Latkovikj, PhD, Centre for Management and Human Resource Development, Institute for Sociological, Political and Juridical Research, Skopje (Macedonia)
- Prof. Marija Knezevic PhD, Academic, Banja Luka, (Bosnia and Herzegovina)
- Prof. Margarita Koleva, PhD, Faculty od Pedagogy, University Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Margarita Bogdanova PhD, D.A.Tsenov Academy of Economics, Svishtov (Bulgaria)
- Prof. Mahmut Chelik PhD, Faculty of Philology, University “Goce Delchev”, Shtip (Macedonia)
- Prof. Marija Mandaric PhD, Faculty of Hotel Management and Tourism, University of Kragujevac, Vrnjacka Banja (Serbia)
- Prof. Mustafa Kacar PhD, Euro College, Istanbul (Turkey)
- Prof. Marina Simin PhD, College of professional studies in Management and Business Communication, Sremski Karlovci (Serbia)
- Prof. Miladin Kalinic, College of professional studies in Management and Business Communication, Sremski Karlovci (Serbia)
- Prof. Mitre Stojanovski PhD, Faculty of Biotechnical sciences, Bitola (Macedonia)
- Prof. Miodrag Smelcerovic PhD, High Technological and Artistic Vocational School, Leskovac (Serbia)
- Prof. Nenad Taneski PhD, Military Academy “Mihailo Apostolski”, Skopje (Macedonia)
- Prof. Nevenka Tatkovic PhD, Juraj Dobrila University of Pula, Pula (Croatia)
- Prof. Natalija Kirejenko PhD, Faculty For economic and Business, Institute of Entrepreneurial Activity, Minsk (Belarus)
- Prof. Nikolay Georgiev PhD, “Todor Kableshkov” University of Transport, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Nikolina Ognenska PhD, Faculty of Music, SEU - Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Nedzat Korajlic PhD, Faculty of criminology and security, Sarajevo (Bosnia & Herzegovina)
- Prof. Nishad M. Navaz PhD, Kingdom University (India)
- Prof. Oliver Iliev PhD , Faculty of Communication and IT, FON University, Skopje (Macedonia)
- Prof. Oliver Dimitrijevic PhD, High medicine school for professional studies “Hipokrat”, Bujanovac (Serbia)
- Prof. Paul Sergius Koku, PhD, Florida State University, Florida (USA)
- Prof. Primoz Dolenc, PhD, Faculty of Management, Primorska University, Koper (Slovenia)
- Prof. Predrag Trajkovic PhD, JMPNT, Vranje (Serbia)
- Prof. Petar Kolev PhD, “Todor Kableshkov” University of Transport, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Pere Tumbas PhD, Faculty of Economics, University of Novi Sad, Subotica (Serbia)
- Prof. Rade Ratkovic PhD, Faculty of Business and Tourism, Budva (Montenegro)
- Prof. Rositsa Chobanova PhD, University of Telecommunications and Posts, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Rumen Valcovski PhD, Imunolab Sofia (Bulgaria)
- Prof. Rumen Stefanov PhD, Dean, Faculty of public health, Medical University of Plovdiv (Bulgaria)
- Prof. Sinisa Zaric, PhD, Faculty of Economics, University of Belgrade, Belgrade (Serbia)

- Prof. Sasho Korunoski, Rector, UKLO, Bitola (Macedonia)
- Prof. Sashko Plachkov PhD, Faculty of Pedagogy, University Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Sofronija Miladinoski, PhD, University Hadzi Zeka, Peya (Kosovo)
- Prof. Sreten Miladinoski, PhD, Dean, Faculty of Law, MIT University (Skopje)
- Prof. Snezhana Lazarevic, PhD, College of Sports and Health, Belgrade (Serbia)
- Prof. Stojan Ivanov Ivanov PhD, Faculty of Public Health and Sport, SWU Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Svetlana Trajkovic PhD, High School of applied professional studies, Vranje (Serbia)
  Prof. Snezana Stoilova, PhD, High Medicine School, Bitola, (Macedonia)
- Prof. Stojna Ristevska PhD, High Medicine School, Bitola, (Macedonia)
- Prof. Suzana Pavlovic PhD, High health – sanitary school for professional studies, Belgrade (Serbia)
- Prof. Saad Motahhir PhD, High School of Technology, Fez (Morocco)
- Prof. Sandra Zivanovic, PhD, Faculty of Hotel Management and Tourism, University of Kragujevac, Vrnjacka Banja (Serbia)
- Prof. Trayan Popkochev PhD, Dean, Faculty of Pedagogy, South-West University Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Todor Krystevich, Vice Rector, D.A. Tsenov Academy of Economics, Svishtov (Bulgaria)
- Doc. Tatyana Sobolieva PhD, State Higher Education Establishment Vadiym Getman Kiyev National Economic University, Kiyev (Ukraine)
- Prof. Tzako Pantaleev PhD, NBUniversity , Sofia (Bulgaria)
- Prof. Tosko Krstev PhD, European Polytechnic University, Pernik (Bulgaria)
- Prof. Tihomir Domazet PhD, President of the Croatian Institute for Finance and Accounting, Zagreb (Croatia)
- Prof. Venelin Terziev PhD, University of Rousse, Rousse (Bulgaria)
- Prof. Violeta Dimova PhD, Faculty of Philology, University "Goce Delchev", Shtip (Macedonia)
- Prof. Volodymyr Denysyuk, PhD, Dobrov Center for Scientific and Technologogical Potential and History studies at the National Academy of Sciences of Ukraine (Ukraine)
- Prof. Valentina Staneva PhD, "Todor Kableshkov" University of Transport, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Vladimir Lazarov PhD, European Polytechnic University, Pernik (Bulgaria)
- Prof. Vasil Zecev PhD, College of tourism, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Venus Del Rosario PhD, Arab Open University (Philippines)
- Prof. Yuri Doroshenko PhD, Dean, Faculty of Economics and Management, Belgorod (Russian Federation)
- Prof. Zlatko Pejkov, PhD, Faculty of Agricultural Sciences, UKIM, Skopje (Macedonia)
- Prof. Zivota Radosavljevik PhD, Dean, Faculty FORCUP, Union University, Belgrade (Serbia)
- Prof. Zoja Katru PhD, Prorector, Euro College, Istanbul (Turkey)
- Prof. Zorka Jugovic PhD, High health – sanitary school for professional studies, Belgrade (Serbia)

ORGANIZING COMMITTEE

- Robert Dimitrovski PhD, Faculty of Management, MIT University, Skopje (Macedonia)
- Venelin Terziev PhD, University of Rousse (Bulgaria)
- Maria Kavdanska PhD, Faculty of Pedagogy, South West University Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Sinisa Zaric, PhD, Faculty of Economics, University of Belgrade (Serbia)
- Snežana Milićević PhD, Faculty of Hotel Management and Tourism, University of Kragujevac, Vrnjačka Banja (Serbia)
- Evdokia Petkova, South West University "Neofit Rilski", Blagoevgrad (Bulgaria)
- Marios Miltiadou, PhD, Aristotle University of Thessaloniki (Greece)
- Azra Adjajlic – Dedovic PhD, Faculty of criminology and security, Sarajevo (Bosnia & Herzegovina)
- Misho Hristovski PhD, Faculty of Veterinary Medicine, Ss. Cyril and Methodius University, Skopje (Macedonia)
- Branko Boskovic PhD, College of Sports and Health, Belgrade (Bulgaria)
- Ana Dzumalieva PhD, South-West University "Neofit Rilski", Blagoevgrad (Bulgaria)
- Georgi Georgiev PhD, National Military University "Vasil Levski", Veliko Trnovo (Bulgaria)
- Isa Spahiu PhD, International Balkan University (Macedonia)
- Violeta Dimova, PhD, University "Goce Delcev", Stip (Macedonia)
- Mirjana Borota – Popovska, Centre for Management and Human Resource Development, Institute for Sociological, Political and Juridical Research, Skopje (Macedonia)
- Izet Zeqiri, PhD, South East European University, Tetovo (Skopje)
- Ekaterina Arabska, PhD,Vasil Levski National Military University, Veliko Tarnovo (Bulgaria)
- Nebojsa Cvetanovski, PhD, MIT University, Skopje (Macedonia)
- Rumen Valcovski PhD, Imunolab Sofia (Bulgaria)
- Miladin Kalinic, College of professional studies in Management and Business Communication, Sremski Karlovci (Serbia)

Contents

PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF TEACHERS IN THE CONTEXT OF IMPROVING THE QUALITY OF EDUCATION 19
Laste Spasovski 19
TEACHERS AND UNIVERSITIES OF THE FUTURE - THE CONCEPTUAL MODERN CHALLENGES OF BULGARIA AND THE WORLD 25
Vyara Zhekova 25
Subin Subev 25
ANTECEDENTS OF ENTREPRENEURIAL INTENTION AMONG MACEDONIAN YOUTH: A QUALITATIVE APPROACH 31
Vesna Zabijakin Chatleska 31
Ruzica Cacanoska 31
Pande Lazarevski 31
AN ESP TEACHER AS THE IMPLEMENTER OF STRATEGIC THINKING AT THE TERTIARY LEVEL OF EDUCATION 37
Dragana Pešić 37
DECENTRALIZATION AND FINANCING OF PRIMARY AND SECONDARY EDUCATION IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA 45
Florie Miftari 45
Besime Ziberi 45
EDUCATION AND EMPLOYMENT IN SOUTH EAST EUROPE 51
Kliment Naydenov 51
CONTEMPORARY FUNCTIONS OF TEACHERS 57
Amer Ćaro 57
THE CENTRAL ROLE OF EDUCATION IN CREATING KNOWLEDGE AS A KEY ECONOMIC GROWTH FACTOR 65
Danijela Despotović 65
Slobodan Cvetanović 65
Maja Stošković 65
THE BEST MODELS AND STRATEGIES FOR A SUCCESSFUL TURNAROUND OF THE UNDERPERFORMING SCHOOLS 73
Rumiana Budjeva 73
EMOTIONAL INTELLIGENCE – A KEY ELEMENT IN THE PROFESSIONAL – PERSONAL PROFILE OF THE TEACHER 79
Krasimira Marulevska 79
FORMAL OR NON-FORMAL EDUCATION 85
Radomir Popovski 85
REPUBLIC OF MACEDONIA AND THE BENEFITS OF ACCESSION TO THE BOLOGNA PROCESS 93
Aleksandra Cibreva - Jovanovska 93
Liljana Pushova 93
Biljana Buzlevski 93
Aleksandar Dejanovski 93
TEACHERS AS EFFECTIVE LEADERS OF EDUCATION IN CLASSROOM: NEW DIMENSIONS 101
Dimitar Iskrev 101
TEACHERS’ TRAINING FOR THE DEVELOPMENT OF INCLUSIVE ENVIRONMENT IN THE CLASSROOM 107

Galya Kozhuharova ... 107
Veneta Uzunova ... 107
Vera Todorova ... 107
Daniela Ivanova ... 107
FUTURE TEACHERS THROUGH ACCESS TO EDUCATION ... 115
Liljana Milanova ... 115
INDIVIDUALIZED INSTRUCTION – THE EFFICIENT LEARNING MODEL ... 119
Vanesa Delalic ... 119
MEDIATION IN PRIMARY SCHOOL ... 125
Maria Dishkova ... 125
SOCIO-PEDAGOGICAL DIMENSIONS OF THE APPLICATION OF ELECTRONIC TRAINING FORMS IN THE STUDENTS' EXTRACURRICULAR ACTIVITY ... 133
Yuliana Kovachka ... 133
TEACHER COMPETENCE FOR INCLUSIVE EDUCATION IN MULTICULTURAL ENVIRONMENTS ... 137
Vedat Bajrami ... 137
INTERACTION BETWEEN INTERESTS, MOTIVATION AND CHOICE OF PROFESSIONAL FOCUS IN HIGHER EDUCATION BY STUDENTS: SCOPE OF SOCIAL SCIENCES ... 147
Daniela Koteska Lozanoska ... 147
KNOWLEDGE CREATION IN INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION ... 153
Driton Sylqa ... 153
KNOWLEDGE AND UNDERSTANDING IN BUSINESS ANALYSIS – A KEY REQUIREMENT FOR THE FORMATION OF SKILLS AND COMPETENCE FOR SUCCESSFUL BUSINESS DEVELOPMENT ... 159
Rositsa Ivanova ... 159
INNOVATIVE EDUCATIONAL TECHNOLOGIES FOR TRAINING FUTURE LAWYERS ... 165
Nadezhda Krasteva ... 165
Vladislav Krastev ... 165
TEACHER AND HIS PROFESSIONAL RESPONSIBILITY IN THE EDUCATIONAL PROCESS AND TEACHING ... 171
Afrdita Ilazi-Hoxha ... 171
INTERACTIVE METHODS IN THE STUDENT’S TRAINING ... 175
Katya Mollova ... 175
Hristina Milcheva ... 175
Anushka Uzunova ... 175
Pavlina Teneva ... 175
Mariyana Petrova ... 175
Krasimira Takucheva ... 175
CHANGES OF THE TEACHER’S ROLE IN HIGHER EDUCATION IN THE FUTURE ... 179
Lindita Skenderi ... 179
CENTRAL FACTORS OF ENVIRONMENTAL EDUCATION ... 183
Snezana Stavreva Veselinovska ... 183
Snezana Kirova ... 183
Gordana Trajanovska ... 183
THE STUDENTS` SELF-ASSESSMENT BASED ON STANDARDS THAT DEVELOPS THE TEACHING AND INFLUENCES IN THE LEARNING RESULTS ... 191
Isa Spahiu ... 191
Edita Kamberi Spahiu ... 191
APPLICATION OF THE STUDENTS PEER-ASSESMENT IN THE TEACHING PROCESS ... 201

Valdeta Zenuni-Idrizi 201
PARENT-TEACHER PARTNERSHIP IN SERBIA PRESCHOOLS 207
Vesna Lj. Minic 207
Snezana P. Perisic 207
TEACHING STUDENTS IN THE SPIRIT OF DUAL EDUCATION 213
Ljiljana Pecić 213
Milomir Mijatović 213
PEDAGOGY STUDENTS' PERCEPTION OF CHILDREN'S LEGAL EDUCATION 219
Blaga Georgieva Dzhorova 219
THE ROLE OF TEACHERS IN DEVELOPING FLEXIBILITY AS A COMPONENT OF CREATIVE THINKING IN MATHEMATICS EDUCATION 227
Sanja Maričič 227
Dragica Đurović 227
THE ROLE OF EMOTIONAL COMPETENCE IN EDUCATION AS ONE OF THE MAJOR REGULATORS OF THE MODERN SOCIETY 233
Gergana Avramova 233
PRE-GRADUATION PRACTICE ORGANIZATION – MANAGEMENT OF POSSIBILITIES AND ANALYSIS OF NECESSITY 239
Diana Kireva 239
EDUCATIONAL STRATEGY FOR DEVELOPEMNT OF ONLINE MASTERS DEGREE PROGRAM OF eHEALTH 243
Polina Mihova 243
Georgi Petrov 243
Kristian Hadjiev 243
THE IMAGE OF THE LECTURER IN THE EYES OF THE STUDENTS 251
Atanaska Teneva 251
Ana Yaneva 251
THE INEVITABILITY OF MEDIAS AND TECHNOLOGY AS THE LEADING TEACHING TOOLS OF THE FUTURE 257
Djukica Mirkovic 257
Tijana Vasiljevic – Stokic 257
Miodrag Smelcerovic 257
THE IMPORTANCE OF SOCIAL AND ETHICAL PROFESSION PROFESSOR 263
Ljiljana Stošić Mihajlović 263
THE CONNECTION OF THE AGENTS OF SOCIALIZATION AND SOCIAL EMOTIONAL DEVELOPMENT OF CHILDREN 271
Snezana Stavreva Veselinovska 271
Snezana Kirova 271
Vesna Petrova 271
PROBLEMS OF THE SEXUAL EDUCATION – CONTEMPORARY ISSUES AND PERSPECTIVES 283
Nikola Sabev 283
PHYSICAL EDUCATION TEACHING AND ITS IMPACT ON ABILITIES OF MALE AND FEMALE STUDENTS ATTENDING JUNIOR GRADES OF ELEMENTARY SCHOOL 289
Nevenka Zrnzević 289
Vuko Lakušić 289
COACHING AS TEACHING - BUILDING RELATIONSHIPS 297
Danica Piršl 297
Nadežda Stojković 297

Vančo Bojkov ... 297
DIMENSIONS OF CLASSROOM ENVIRONMENTS LINKED TO THE LEARNING OUTCOMES – REVIEW OF STUDIES AND PERSPECTIVES ... 303
Albulena Metaj Macula ... 303
BUDGET TRANSPARENCY IN HIGHER EDUCATION AS A SEGMENT OF SOCIAL RESPONSIBILITY ... 307
Travar Ostoja ... 307
Vidović Aleksandra ... 307
NEW WAVE OF EDUCATION IN TOURISM –CHALLENGES AND SOLUTIONS ... 313
Krasimira Staneva ... 313
CONTEMPORARY MANAGEMENT STYLES WITHIN THE CATTERING INDUSTRY IN MONTENEGRO ... 319
Olivera B. Popović ... 319
ECO LABELS IN FUNCTION OF SUSTAINABLE TOURISM DEVELOPMENT ... 323
Marina Jovićević Simin ... 323
Dušan Ristić ... 323
Miladin Kalinić ... 323
THE TRANSITION PATH FROM EDUCATION TO EMPLOYMENT –EVIDENCE FROM MACEDONIA ... 327
Besime Ziberi ... 327
Florie Miftari ... 327
THE KNOWLEDGE TRANSFER: STRATEGY OF THE MODERN ORGANIZATIONS ... 333
Sanja Nikolic ... 333
Sreten Miladinoski ... 333
NEW TECHNOLOGY AND R&D AS A CRUCIAL FACTOR FOR ECONOMIC DEVELOPMENT 339
Marija Zarezankova-Potevska ... 339
SOME COMPETENCES REQUIRED OF FUTURE TEACHERS OF TECHNOLOGY AND ENTREPRENEURSHIP FOR SUCCESFUL CAREER ... 345
Silvia Garnevska ... 345
RELEVANCE OF THE METHODOLOGY ROIT IN ASSESSING MOTIVATIONAL TRAININGS WITH ECONOMICALLY INACTIVE YOUNG PEOPLE ... 353
Kamelia Petkova ... 353
ORGANIZATIONAL STRUCTURE OF CORPORATIONS AND INNOVATION AS A DETERMINANT OF COMPETITIVE ADVANTAGE ... 361
Jelena Ristić ... 361
Dragana Đurić ... 361
Drago Cvijanović ... 361
THE COMPETENCES OF MANAGERS - A SIGNIFICANT FACTOR FOR THE COMPETITIVE ADVANTAGE OF MODERN ORGANIZATIONS ... 371
Toni Soklevski ... 371
Gordana Tasevska ... 371
Jasmina Vasilevska ... 371
STYLES OF MANAGEMENT AND RISK ACCEPTANCE – THE CASE OF THE BUSINESS INCUBATOR SUBOTICA ... 375
Zedi Ildiko ... 375
Robert Dimitrovski ... 375
Venelin Terziev ... 375
THE LEADER’S ROLE IN FOSTERING AND MANAGING ORGANIZATIONAL CHANGES ... 391
Brikend Aziri ... 391

Raman Ismaili 391
Etem Iseni 391
ENHANCING THE THEORY AND PRACTICE IN PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIPS THROUGH THE MACEDONIAN PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP MODEL 397
Iskra Belazelkoska Borizovska 397
Ljubomir Kekenovski 397
DETERMINANTS OF PUBLIC INVESTMENT AND THEIR IMPACT ON ECONOMIC GROWTH: THE CASE OF KOSOVO 403
Fisnik Morina 403
Abdylmenaf Bexheti 403
REGIONAL DEVELOPMENT AS AN IMPERATIVE FOR FOSTERING THE DEVELOPMENT OF REPUBLIC OF MACEDONIA 409
Izet Zeqiri 409
Jeton Mazllami 409
NEW MODEL OF CORPORATE GOVERNANCE - SCHEDULE FOR NEW ECONOMIC THEORY 423
Halil Kalač 423
FISCAL CONSOLIDATION OF THE REPUBLIC OF MACEDONIA WITHOUT DELAY 433
Blagoja Spirkoski 433
Radica Dishlieska Gramatikova 433
AN EMPIRICAL INVESTIGATION OF FACTORS AFFECTING THE BALANCE OF TRADE AND EXTERNAL DEBT OF BALKAN COUNTRIES 441
Valdrin Misiri 441
Fisnik Morina 441
REVISING THE FUNDAMENTAL ACCOUNTING CATEGORIES IN THE CONCEPTUAL FRAMEWORK FOR FINANCIAL REPORTING 449
Borislav Boyanov 449
THE ECONOMIC BENEFIT OF THE APPLICATION OF CHANGES IN THE USED ACCOUNTING ESTIMATES 455
Valentina Staneva 455
THE IMPORTANCE OF FINANCIAL REPORTING FOR INVESTMENT DECISION MAKING 461
Olivera Gjorgieva-Trajkovska 461
Blagica Koleva 461
Krume Nikoloski 461
TRANSFORMATION OF THE FINANCIAL REPORTING IN THE DIRECTION OF BUSINESS REPORTING 469
Zoran Davidovac 469
Vladimir Grdinić 469
DEVELOPMENT OF A SIMULATION MODEL FOR ACCOMPLISHING EFFECTIVE POLICY FOR LOGISTIC SERVICES 475
Venelin Terziev 475
Vanya Banabakova 475
Svilen Stefanov 475
CUSTOMER RELATIONSHIP MANAGEMENT (CRM) 485
Venelin Terziev 485
Vanya Banabakova 485
DESIGNING THE MARKETING STRATEGIES OF LARGEST B&H IMPORTERS 493
Veldin Ovčina 493
Semina Klarić 493

THE CONNECTION OF THE AGENTS OF SOCIALIZATION AND SOCIAL EMOTIONAL DEVELOPMENT OF CHILDREN

Snezana Stavreva Veselinovska
University „Goce Delcev"– Stip, Faculty of educational of sciences, Republic of Macedonia
snezana.veselinovska@ugd.edu.mk
Snezana Kirova
University „Goce Delcev"– Stip, Faculty of philology, Republic of Macedonia
snezana.kirova@ugd.edu.mk
Vesna Petrova
University „Goce Delcev"– Stip, Faculty of educational of sciences, Republic of Macedonia
vesnakocani@yahoo.com

Abstract: Each individual is social emotional individual. The need for better connectivity for development is necessary. The source of the connection acquires even after birth with dependence on other individuals. From the very beginning the child needs someone who will take care of him and further its development. The first and most important link between the children's birth is in their family, both for emotional and social development. Parents are those related to children and take their education and care for proper growth and development of the children.
In this context, the research aimed to examine how and how much the family is connected and affects on social and emotional development of children.
Keywords: Family, parents, social development, emotional development, school, students.

ПОВРЗАНОСТА НА АГЕНСИТЕ НА СОЦИЈАЛИЗАЦИЈАТА И СОЦИЈАЛНО ЕМОЦИОНАЛНИОТ РАЗВОЈ НА ДЕЦАТА

Снежана Ставрева Веселиновска
Универзитет "Гоце Делчев" – Штип, Факултет за образовни науки, Република Македонија
snezana.veselinovska@ugd.edu.mk
Снежана Кирова
Универзитет "Гоце Делчев" – Штип, Филолошки факултет, Република Македонија
snezana.kirova@ugd.edu.mk
Весна Петрова
Универзитет "Гоце Делчев" – Штип, Факултет за образовни науки, Република Македонија
vesnakocani@yahoo.com

Резиме: Секоја единка е социјално емоционална единка. Потребата од поврзување за подобар развој е неопходна. Изворот на поврзаноста се стекнува уште по самото раѓање со зависноста од другите единки. Уште на самиот почеток на детето му е потребно некој кој ке се грижи за него и за понатамошниот негов развој. Првата и најбитна поврзаност на децата ја стекнуваат во семејството, како за емоционален, така и за социјален развој. Родителите се тие кои се поврзани со децата и е потребно нивното воспитување и грижа за правилен раст и равој на децата. Во овој контекст е и истражувањето чија цел е да се испита како и колку семејството е поврзано и влијае врз социјалниот и емоционален развој на децата.
Клучни зборови: Семејство, родители, социјален развој, емоционален развој, училиште, ученици.

ВОВЕД

Секоја личност е единствена, посебна и неповторлива. Се развива делумно како сите други индивидуи и делумно како ниту една друга индивидуа. Развојот почнува од зачетокот и продолжува преку целиот живот. Целта на ова истражување е да даде основи за разбирање на човековиот развој, како главна цел социјално емоционалниот развој. Тргнувајќи од детето како основен приоритет во воспитно – образовната работа кон кој се насочени сите воспитно – образовни постапки, активности и содржини, како и начинот на кој децата

ги усвојуваат знаењата и го гледаат светот, односно како единствена целина развиен е пристапот во воспитно – образовната работа.

Социоемоционалниот развој е значаен да се проучува поради можноста да се планираат и да се создаваат услови за поттикнување повисок квалитет во развојното ниво. Во рамки на истражувањето ќе се истакнат значајните социјални и емоционални промени низ кои децата поминуваат низ различни периоди од развојот. Воедно, разгледано е и како варијаблите кои потекнуваат од општеството и културата влијаат врз психолошкиот развој на децата низ животниот циклус.

Истражувањето на социоемоционалниот развојот низ целиот животен циклус е интригантен, ќе го истражуваме животниот циклус од точка на зачеток, па сè до адолесценцијата. Истражувањето ке долови да се разбере секој период од животот како бебе, како дете, како адолесцент, како сите години влијаат во социо емоционалниот развој.

Познавањето и разбирањето на социо-емоционалните процеси и промени во различни развојни периоди, со посебен акцент на детството и адолесценцијата, како и социјалниот контекст на развивање (училиште, семејство, врсници) кои нудат можности исто така и за практична и истражувачка применливост во образованието и помагаат на луѓето од различни возрасти и различни развојни периоди ефикасно да се справат со својот живот во различни животни периоди и да ја подобрат нивната добросостојба. Истражувањето е врз основа на хронолошката поврзаност. За секоја возраст се дадени предвидените достигнувања во сообразност со возраста.

Социо-емоционалниот развој значи развивање на односи и развивање на социјални вештини и однесувања за кои децата ќе бидат прифатени во училиштето и општеството. Социјален и емоционален развој - е развој на врските и чувствата и учење на вештините за живеење во општеството со други луѓе. Учењето да се живее со другите луѓе, во нашето семејство, во општеството, најчесто е еден од најважните делови на развојот – дел во кој семејството и пријателите играат важна улога.

Како агенси на социјализацијата (семејство, училиште, врсници,...) за развојот на детето, како емоционален, така и социјален, со посебен осврт ке го потенцираме семејството. Семејството преставува незаменлива средина во која човекот се формира како личност. Зборот “ семејство ” денес се однесува на различни концепти. Во најширока смисла тоа е “ неразделна целина на личноста поврзана во брак или со посвојување ” , или раѓање на поединци кои се наследуваат еден со друг, - “ династија ”, што значи “ лоза ”, “ пол ”. Во потесна смисла на зборот семејството значи “ роднини кои живеат под ист покрив ” или во уште потесна смисла “ мајка, татко, деца ”.

Семејството како примарна општествена заедница има голема улога во формирањето и развојот на младата личност, поради што се посветува големо внимание на условите кои владеат и семејната атмосфера. За многу родители е потребна едукација за правилно воспитување и согледување на своите постапки, дали се позитивни или негативни. Многу е важна присутноста на родителите во животот на своите деца за да можат да ги препознаат асоцијалните однесувања и како да реагираат за да ги надминат. Речиси сите позитивни и негативни страни на социјално однесување, свесни или несвесни, му се препишуваат на односот родител – дете.

Родителите може позитивно да влијаат со тоа што ќе го научат своето дете како позитивно да го совлада стресот преку личните искуства, како да го избегне во некои ситуации и со тоа што ќе го поткрепуваат емоционално. Еден од најважните фактори за емоционален развој на детето се родителите. За здрав детски емоционален развој важна е здрава чувствителна средина во семејството, убави односи помеѓу членовите во семејството, особено односи на љубов и почитување помеѓу родителите и разбирањето на развојот на детето.

Социјалниот и емоционален развој кај децата се појавуваат природно. Социјалните вештини се мерат во способноста на детето да соработува, додека емоционалниот развој е процес на учење како да се разберат и контролираат емоциите.

2. ЦЕЛ И ПРОБЛЕМ НА ИСТРАЖУВАЊЕ

2.1. Цел

Целта на ова истражување е преглед и анализа на теорија поврзана во врска со социо – емоционалниот развој на децата, се од нивното раѓање, т.е предучилишна возраст, до гранката нивното растење и развивање на личности, односно адолесценти.

Како примарна цел во ова истражување ни е пронаоѓање на докази дека постојат внатрешни и надворешни влијанија кои влијаат врз развојот на децата како на социјален така и на емоционален план, односно дека децата се подложени на огромен број на влијанија од останатите луѓе кои ги опркужуваат, без разлика дали станува збор за крвно сродство со истите, или за луѓе кои едноставно ја извршуваат својата должност и се грижат за нив, т.е градинките и училиштата.

Секундарна цел во истражувањето ни е пронаоѓање на факти и истражувања со кои можеме да ја докажеме хипотезата на самото истражување преку нивна статистичка анализа.

Главната цел на истражувањето е да се проучат влијанијата на социо-емоционалниот развој на децата како и причините за нарушување на тој социо – емоционален развој.

Теоретска цел на ова истражување е да се објаснат и дефинираат некои значајни термини за работата на воспитно – образовните институции.

Методолошка цел на ова истражување е да се креираат инструменти и истите да се проверат за определување на ставовите и мислењата за учесниците во воспитно – образовниот процес.

2.2. Проблем

Во ова истражување за социоемоционалниот развој како проблем се појавува вроденото или стекнатото. Дилемата вродено-стекнато го вклучува нивото до кое развојот е под влијание на наследството или средината. Една од најстарите дилеми со кои се занимавал човековиот род е дали човекот е производ на гените кои ги наследил или е производ на влијанието на околината под која бил изложен. Обидите да се одговори на ова прашање ги групирале научниците во две групи, како екстреми на еден ист континум.

Првата група се нативисти, кои тврделе дека судбината на индивидуата во целина е предодредена со нејзината генетска структура. Според развојните психолози кои ја нагласуваат улогата на наследството и вроденото, како што сончогледот зрее по воспоставен ред, освен ако непогодна средина го попречи тоа, така и човекот расте и се развива по однапред воспоставен ред. Еволуционото и генетско наследство продуцираат карактеристики во растот и развојот.

Ние зборуваме еден збор, пред да поврземе два, растеме нагло во рано детство, искусуваме цела бура од хормони во пубертет, достигнуваме врв во физичката сила и развој во доцна адолесценција и во период на млад возрасен. Претставниците на оваа група веруваат дека екстремно тешки и нестимулативни средини, како на пример, хостилни опкружувања, можат да го забават развојот. Она што е важно за нив е нивното верување дека базичните развојни тенденции генетски се пренесуваат.

Спротивно на првата група, втората група ја сочинувале емпиристи (уште се нарекуваат и енвироменталисти) кои сметале дека функционирањето на човекот комплетно е одредено со неговото индивидуално искуство или со други зборови акцентот во развојот го ставиле на важноста на стекнатото искуство од средината (Bronfenbrenner & Morris, 2006; Krause, 2006). Искуствата кои можат да имаат влијание врз развојот се движат во распон од биолошкото опкружување на индивидуата (исхрана, медицинска грижа, лекови и физички трауми), па сè до социјалното опкружување (семејство, училиште, врсници, заедница, медиуми и култура).

Во образованието, на пр. за училишното учење, ова е од исклучително значење. Ако го сфатиме училишниот успех на детето како последица на генетските карактеристики на детето не можеме да сметаме на некаква помош од посебни наставни методи, бидејќи клучот за успех е под контрола на гените. Единствено што тогаш можеме да направиме е да се приспособиме на барањата на наследните ограничувања. Но, ако во поглед на училишниот успех е пресудно влијанието на факторите од средината, тогаш можеме да очекуваме дека стимулативните услови можат да потпомогнат во спречување на училишен неуспех, таму каде што нестимулативната средина не му дала можности за развој на детето. Можеме да заклучиме дека дилемата наследство-средина, односно вродено-стекнато, не е така екстремна како што изгледала порано. Денес овие сфаќања не се спротивставуваат така остро, туку разликата е главно каде што се става акцентот. За едните пресудно влијание има наследството, а за другите, тоа е влијанието на искуството. Повеќе никој не смета дека другиот фактор е ирелевантен, прашањето е само кој фактор е доминантен, пресуден. Вистинската развојна дилема е колкав е придонесот на наследството, а колкав на средината, а не дали едното може без другото.

Но сè што е вродено не е стекнато. Многу појави кои можат да се забележат при раѓањето, посебно некои пореметувања и оштетувања, можат да бидат последица на влијанијата кои влијаеле на плодот во текот на бременоста, а не последица на генетскиот склоп. Таквите влијанија се, на пример, рендгенски зрачења, лекови, болести на мајката итн. Пореметувањата и оштетувањата можат да се појават и во текот на

породувањето, поради различни компликации кои во тој процес можат да се случат. Значи, вроденото и наследното не би смееле да ги изедначуваме.

Од друга страна, пак, стекнатото обично се споредува со наученото и треба да се истакне дека ниту ова изедначување не е оправдано. Иако голем дел од човековите особини имаат свое потекло во искуството и учењето, многу појави во текот на развојот можат да се засноваат на созревањето со минимално или никакво влијание на искуството. постојат однесувања кои се вродени, во смисла дека постојат од раѓањето, а не се наследни. Исто така, тоа што се јавува подоцна во животот не мора да биде резултат на влијанијата од средината, како на пример промените во пубертетот. Покрај тоа што се јавуваат подоцна во текот на развојот, не можеме да ги припишеме на влијанието на средината, туку на наследните механизми. Или пак заедничкото однесување кај припадниците на ист вид може да биде резултат и на нивното заедничко искуство, а не нужно на наследството. Ако во развојот на некое однесување можат да се констатираат непроменливи фази кај сите припадници на видот, тоа ни покажува дека однесувањето е вродено во смисла на наследност.

Ако и покрај изложеноста на единката на различни животни услови развојниот тек останува непроменет, се смета дека тоа е последица на програмирањето кое е наследно. Сепак и во примената на овој критериум има отстапки. Главно се однесуваат на постоење на примери на однесувања за кои е докажано дека се наследни, а развојниот тек не им е ист, како и примери на цврст редослед во развојот на некое однесување кое е плод на учење, а не резултат на наследството. Така постојат дилеми односно суштински проблеми од перспектива на целокупниот животен циклус. Всушност вроденоста и стекнатоста го карактеризира развојот низ целоживотниот циклус на човекот.

3. ЗАДАЧИ

Како задачи, со кои ќе се сретнеме во ова истражување ги набројувам следните:

Воспитно – образовниот процес: процес претставува реализација на наставниот курикулум со цел учениците да се стекнат со компетенции кои ќе им помогнат во продолжување на образованието или активно вклучување во пазарот на трудот.

Подобрување на работата на училиштето: училиште со силен инструктивен, комуникативен, мотивациски водач, јасно фокусирана мисија, високи очекувања од вработените, користење на ефективни комуникациски техники, безбедна и чиста средина која овозможува настава и учење кои перманентно евалуираат.

Воспитно – образовна организација: претставува сложен, комплексен, динамичен, отворен и целесообразен организациски систем!

Комуникацијата: претставува перманентен процес на испраќање и примање на информации, со една основна цел – размена на идеи.

Наставата како воспитно – образовен процес: е од посебно значење бидејќи таа ги поставува темелите на општата култура на образованието. Мотивација: причини, покренувачи или извори на однесувањето, процеси на покренување и насочување на однесувањето, очекувани и остварени исходи од однесувањето.

Тимска работа: форма на работа која овозможува демокраско работење, делумно донесување на одлуки, решавање на проблеми и прашања, не самостојно туку со договор со други лица.

Училишната клима: претставува создаден амбиент во кој се реализира наставниот процес, кој покрај материјално – техничките предуслови ги опфаќа и меѓусебните односи на сите директни и индиректни учесници во реализацијата на овој процес.

Добро управување, значи прифаќање на луѓето и ресурсите, такви какви што се и притоа да им се помогне заеднички да работат за да ја постигнат поставената крајна цел.

4. МАТЕРИЈАЛИ И МЕТОДИ НА РАБОТА

Во текот на истражувањето се користеа следните методи:

Метод на анализа;

Метод на синтеза;

Метод на генерализација;

Дескриптивен метод.

5. ИСПИТАНИЦИ, ИНСТРУМЕНТИ И ПОСТАПКА НА ИСТРАЖУВАЊЕ

Во текот на истражувањето се користеа следните техники:
АНАЛИЗА НА ТЕОРИЈА И НА ИСТРАЖУВАЊА
Во текот на истражувањето се користеа следните инструменти:
Инструмент на анализа и на индукција со дедукција на податоците – ОДБИРАЊЕ НА БИТНОТО и ОТФРЛАЊЕ НА НЕБИТНОТО

Со цел од истражувањето да се обезбеди потребната емисија на употребливи податоци кои во трудот ќе претставуваат гаранција за присуство на високо ниво на сигурност и релијабилност кај добиените резултати, при изборот на случаен примерок на истражување, каде е применет и принципот на случајност во изборот.

Во ова истражување беа опфатени сите неопходни и релевантни категории на примероци, за да може да се покаже зголемувањето на компетенциите и мотивацијата на субјектите за влијание на социо – емоционалниот развој на децата.

Одговарањето на анкетниот лист и повеќето разговори беа вршени во самите училишта, а некои од нив и во приватност. Разговорите беа претходно договорени, субјектите беа информирани за целта и за темите околу кои ќе се одвива разговорот. При поделбата на анкетните листови во одредени училишта се вршеше нивно тајно пополнување поради осетливоста на темата.

6. ХИПОТЕЗА

Детето претставува визионер кој поседува комуникациски вештини, кои ги обезбедува со мотивација и влијание на субјектите кои го водат кон негово подобрување и усовршување.

Од наведената хипотеза произлегуваат и **помошни хипотези:**

Помошна хипотеза 1: Ефикасниот и ефективен родител на дете поседува способност за комуникација што придонесува да се воспостави процес на подобрување на социо – емоционалниот развој на детето.
Помошна хипотеза 2: Ефикасниот и ефективен воспитувач во воспитно – образвона институција поседува дух на лидер кој го врши менаџментот на социо – емоционален развој на детето.

7. ВАРИЈАБЛИ

Независна варијабла:
1. Способноста на воспитувачот во воспитно – образовната институција за социо – емоционалниот развој на детето.
2. Способноста на семејството за влијание кон социо – емоционалниот развој на детето.

Зависна варијабла:
Статистичко истражување.
1. Ставовите на психолозите, педагозите и социолозите во врска со социо – емоционалниот развој на детето.
2. Ставовите на субјектите во воспитно – образовната институција во врска со терминот социо – емоционален развој.

8. РЕЗУЛТАТИ И ДИСКУСИЈА

Социјалниот и емоционалниот развој кај детето игра значајна улога во сегашното и идното социјално функционирање на индивидуата. Социоемоционалните развојни етапи во текот на детскиот развој, потешко се идентификуваат во однос на етапите од физичкиот и моторниот развој. Знаците на одредени развојни етапи се потешко препознатливи и не се така јасно дефинирани како во доменот на физичкото здравје и моторниот развој. Овој домен се однесува на стекнување и учење вештини, коишто ја зголемуваат самосвесноста и самоконтролата. Истражувањата укажуваат дека стекнатите социјални вештини и емоционалниот развој се важен дел од подготвеноста на детето за училиште.

Голем број автори на публикации од областа на раниот детски развој го потенцираат значењето на воспоставување социоемоционална компетентност во најраните години од животот, како основа за севкупниот понатамошен развој на индивидуата. Безбедната околина и позитивната интеракција со возрасните во текот на првите години од животот на доенчето и малото дете игра значајна улога во промоција на здрав социоемоционален развој. Карактеристиките на овој домен на развој укажуваат на тесна поврзаност помеѓу социјалната и емоционалната компонента. Двата субдомена се наоѓаат во комплементарен однос и тие меѓусебно се надополнуваат. Успешните социјални контакти овозможуваат

развивање на позитивна слика за себе кај детето, но во исто време и развивање на емоционалните вештини за самоконтрола.

Позитивните развојни компоненти на овој домен го карактеризираат детето со способност да го контролира своето однесување, да научи да практикува вештини за интеракција со другите лица вклучувајќи ги и врсниците, како и воспоставување и одржување на позитивни односи со околината. Емоционалната компонента во рамките на овој домен го поттикнува детето на самодоверба и доверба кон другите. „ По природа луѓето се социјални суштества. Низ сите фази на животот тие воспоставуваат интеракциски односи со други луѓе. Да се научи како да се биде и да се живее околу другите, е есенцијално за секој човек. Децата го конструираат сопственото знаење за светот околу нив, преку социјални интеракции. Здравите деца во сите култури воспоставуваат врска со возрасните уште од најмала возраст. За многу семејства и културни заедници, концептот да се биде добро образуван, го вклучува и социјалниот и емоционалниот развој како клучно за сето понатамошно учење коешто следи во животот. Правилниот социоемоционален развој на секое дете е значително поврзан со понатамошниот успех во животот и во училиштето. Децата од најрана возраст воспоставуваат социјални контакти со родителите, со воспитувачите, со врсниците и со други возрасни лица. Квалитетот на овие социјални односи го поттикнува правилниот социоемоционален развој на децата. Во текот на социоемоционалниот развој децата ги учат вредностите и видовите на однесувања кои се прифатливи за заедницата во којашто растат и се развиваат. Позитивните социјални односи се формираат главно кога децата развиваат адаптивно социјално однесување, кога го разбираат значењето на различните видови однесувања, кога се способни да се адаптираат во различни социјални средини и кога активно учествуваат во групни активности. Социјалната компетенција децата ја демонстрираат кога изразуваат емпатија со разбирање, чувствителност и почитување на сличностите и различностите.

Клучните вредности кои се очекуваат од децата на возраст од 0-6 години и се основа за дефинирање на стандардите за рано учење и развој во доменот „Социоемоционален развој“се:

- Градење на позитивна слика за себе;
- Самодоверба и компетентност во интеракциите со околината и врсниците;
- Способност за разбирање на сопствените емоции;
- Контрола на сопствените чувства;
- Позитивна емоционална состојба;
- Респект и одговорност кон сличностите и различностите во заедницата.

Во рамките на доменот социоемоционален развој се издвојуваат два субдомена со следните стандарди:

I. СУБДОМЕН - Социјален развој со кој детето воспоставува интеракција со социјалната средина и личностите коишто го опкружуваат:

Стандард 1: Детето може да прави разлика помеѓу познати и непознати возрасни лица;
Стандард 2: Детето може да развие социјални вештини во интеракција со други деца;
Стандард 3: Детето може да развие социјални вештини во интеракција со возрасни;
Стандард 4: Детето може да ги забележи и да ги почитува сличностите и разликите кај луѓето.

II. СУБДОМЕН - Емоционален развој со кој детето ја развива перцепцијата за себе и своите емоции:

Стандард 1: Детето го развива поимот за себе;
Стандард 2: Детето може да ги препознае и соодветно да ги изразува своите емоциите;
Стандард 3: Детето се гордее со своите постигнувањата и верува во своите способности;
Стандард 4: Детето може да ги контролира сопствените чувства.

I. СУБДОМЕН- Социјален развој

9. Завршна расправа

Развојот на силни чувства меѓу родителите или негувателите и нивните деца се случува преку процес на зближување и приврзаност. Оваа приврзаност е потпомогната во почетните месеци од неколку работи, вклучително:

- Контакт преку кожата;
- Мирис;
- Говорење и слушање на гласовите на родителите;
- Хранење;
- Бањање;
- Играње;

- Контакт со гледање во очи.

Зближувањето е развој на силни чувства меѓу родителите и негувателите и нивните деца. Успешното зближување е начин бебето да се осигури дека е добро негувано и безбедно од злоупотреба и напуштање.

Џон Боулби е познат по своите опишувања на зближувањето и приврзаноста и ја потврди идејата дека на сите деца им се потребни постојани негуватели за да им се дозволи да развијат приврзаност и да почнат да формираат врски полни со љубов со своите негуватели.

Доколку периодот по раѓањето е прекинат со болест на мајката или бебето, или се карактеризира со мноштво различни негуватели, детето може да има тешкотии во формирањето блиски врски подоцна во животот. Се мислеше дека бебето може да формира блиска приврзаност само со мајката, но се покажа дека тоа не е вистина. Децата можат, а тоа и го прават, да формираат силни врски со мноштво разни луѓе, на пример дедовци и баби, родители, браќа и сестри, пријатели и др. Редовниот и зачестен контакт е важен, па дури и кога детето има нормална приврзаност за родителите и семејството, важно е во забавиштето да му се овозможи на малото бебе или малото дете да развие приврзаност за еден постојан негувател.

Истражувањата во 50-тите години го идентификуваа проблемот на појава на вознемиреност поради одвојување. Ова истражување на деца кои се одвоени од своите родители во болница беше важно за да се создаде навиката да се охрабруваат родителите да останат со своите деца во болница.

Но до 70-тите тоа не беше дозволено, затоа што се мислеше дека посетителите би ги вознемириле децата. Дете кое има формирано тесни врски со неколку важни луѓе ќе се чувствува многу посигурно од дете кое тоа го нема направено. Онаму каде што се чувствува голема сигурност кај детето, тогаш постои мала веројатност за појавување емоционална траума предизвикана од одвојувањето од главните негуватели, што ќе се случи во претстојниот период. Често пати, во првите години, премногу поврзаното дете ќе има тешкотии во формирањето тесна врска со негувателите. Обидете се да му скриете играчка под перницата на 12-месечно бебе. Ако ве види како ја криете играчката, ќе ја најде. Ако не ве види, нема да ја најде. Како што детето расте, може да научи да ја бара играчката на многу тешки места. Сепак, големата приврзаност значи дека кога неговиот главен негувател не е во близина, бебето или детето ќе покаже „вознемиреност поради одвојување" преку плачење, врескање и доколку детето е постаро, обид да го следи негувателот. Вознемиреноста поради одвојувањето ќе започне околу 6–7-месечна возраст и ќе продолжи до тригодишна возраст кога детето може да сфати дека мама ќе се врати! Дел од ова е развивањето концепт наречен „постојаност на предметите" – т.е. иако нешто не можете да видите, тоа сепак постои.

Социјалниот и емоционалниот развој кај детето игра значајна улога во сегашното и идното социјално функционирање на индивидуата. Социоемоционалните развојни етапи во текот на детскиот развој, потешко се идентификуваат во однос на етапите од физичкиот и моторниот развој. Знаците на одредени развојни етапи се потешко препознатливи и не се така јасно дефинирани, како во доменот на физичкото здравје и моторниот развој.

Овој домен се однесува на стекнување и учење вештини, коишто ја зголемуваат самосвесноста и самоконтролата. Истражувањата укажуваат дека стекнатите социјални вештини и емоционалниот развој се важен дел од подготвеноста на детето за училиште. Голем број автори на публикации од областа на раниот детски развој го потенцираат значењето на воспоставување социоемоционална компетентност во најраните години од животот, како основа за севкупниот понатамошен развој на индивидуата.

Безбедната околина и позитивната интеракција со возрасните во текот на првите години од животот на доенчето и малото дете, игра значајна улога во промоција на здрав социоемоционален развој. Карактеристиките на овој домен на развој укажуваат на тесна поврзаност помеѓу социјалната и емоционалната компонента. Двата субдомена се наоѓаат во комплементарен однос и тие меѓусебно се надополнуваат. Успешните социјални контакти овозможуваат развивање на позитивна слика за себе кај детето, но во исто време и развивање на емоционалните вештини за самоконтрола.

Позитивните развојни компоненти на овој домен го карактеризираат детето со способност да го контролира своето однесување, да научи да практикува вештини за интеракција со другите лица, вклучувајќи ги и врсниците, како и воспоставување и одржување на позитивни односи со околината.
Емоционалната компонента, во рамките на овој домен, го поттикнува детето на самодоверба и доверба кон другите.

„По природа луѓето се социјални суштества. Низ сите фази на животот тие воспоставуваат интеракциски односи со други луѓе. Да се научи како да се биде и да се живее околу другите, е есенцијално

за секој човек. Децата го конструираат сопственото знаење за светот околу нив, преку социјални интеракции. Здравите деца во сите култури воспоставуваат врска со возрасните уште од најмала возраст. За многу семејства и културни заедници, концептот да се биде 'добро образуван', го вклучува и социјалниот и емоционалниот развој, како клучно за сето понатамошно учење коешто следи во животот.

Правилниот социоемоционален развој на секое дете е значително поврзан со понатамошниот успех во животот и во училиштето. Децата од најрана возраст воспоставуваат социјални контакти со родителите, со воспитувачите, со врсниците и со други возрасни лица. Квалитетот на овие социјални односи го поттикнува правилниот социоемоционален развој на децата. Во текот на социоемоционалниот развој, децата ги учат вредностите и видовите на однесувања кои се прифатливи за заедницата во којашто растат и се развиваат.

Позитивните социјални односи се формираат главно кога децата развиваат адаптивно социјално однесување, кога го разбираат значењето на различните видови однесувања, кога се способни да се адаптираат во различни социјални средини и кога активно учествуваат во групни активности. Социјалната компетенција децата ја демонстрираат кога изразуваат емпатија со разбирање, чувствителност и почитување на сличностите и различностите.

Клучните вредности кои се очекуваат од децата на возраст од 0-6 години и се основа за дефинирање на стандардите за рано учење и развој во доменот „Социоемоционален развој“ се:

- Градење на позитивна слика за себе;
- Самодоверба и компетентност во интеракциите со околината и врсниците;
- Способност за разбирање на сопствените емоции;
- Контрола на сопствените чувства;
- Позитивна емоционална состојба;
- Респект и одговорност кон сличностите и различностите во заедницата.

Социо – емоционалниот развој има голема воспитна улога. Познавањето на социјален и емоционален воспитна улога, стручност и вештини потребни се во модерно образование. Емоционален и социјален писменост треба да се дел од наставната програма. од овие и други причини, наставниците треба да бидат обучени во областа на емоции и комуникација, тие треба повеќе знаење и пракса во врска со тоа од она што тие имаат со цел успешно да подготви децата и младите за живот.

Познавање и разбирање на социо-емоционалните процеси и промени во различни развојни периоди, со посебен акцент на детството и адолесценцијата, како и социјалниот контекст на развивање (училиште, семејство, врсници) и можностите за практична и истражувачка применливост во образованието.

Запознавање со методологијата на развојните истражувања во образовен контекст.

Социо-емоционални процеси и развој (Емоционален развој). Образовни импликации.

Социјалниот контекст на развојот (Семејства, функционални и дисфункционални семејства; Родителство.

З**а** проценка на „љубовта“на младенчињата кон мајката, Харлоу употребил две мерки. Една била должината на времето спроведено со одделна заменска мајка, додека другата вклучувала степен во кој заменската мајка значи сигурност за мајмунчето во ситуации во кои е предизвикан стравот.

Резултатите биле многу изненадувачки. Мајмунчињата (младенчиња) во просек поминале помеѓу 17 и 18 часа дневно на пресоблечената мајка и помалку од еден час дневно на жичената мајка, независно од тоа на која од нив била ставена храна. Слично на тоа, кога била уплашено мајмунчето доследно барало сигурност кај пресоблечената мајка, а кога им била достапна само жичената мајка, мајмунчето било слабо утешено со нејзиното присуство. Она што е покажано со овие истражувања е пред сѐ дека храната и хранењето не ја прават врската помеѓу мајката и детето да биде специфична и силна. Се претпоставило дека постои некоја посебна потреба, која во себе има скриени компоненти на емотивни и социјални реакции. Идејата за примарна социјалност на детето (способностите на детето да бара и да се вклучуваат во социјалната интеракција, во овој случај да комуницира и бара неопходна грижа од страна на старателот) била револуционерно нова.

Ваквото адаптивно однесувањето се засновува на два комплементарни система: детски систем со кој се повикува на грижа и мајчин систем со кој се обезбедува грижа. Во детскиот систем се вклучени различни однесувања: цицање, плач, гушкање, насмевка, довикување, следење. Овие однесувања Болби ги нарекува: сигнални однесувања, а системот-сигнален систем. На активацијата на детскиот сигнален систем, мајката одговара со активација на системот за грижа, со однесување кое на детето на задоволителен начин ја

отстранува непријатноста или задоволува потребата. Во идеални услови, овие два система потполно се надополнуваат. Според Болби, системот на приврзаност, претставува базична, генетски условена мотивација и систем на однесување кој служи за детето да преживее и кој се активира после раѓањето во релација со одредени личности за кои се врзува детето.

Квалитетот на приврзаноста која децата ја развиваат, ја одредува сензитивноста на мајката за потребите на детето. Тоа посебно се огледа во активностите како што се хранење, смирување, телесен контакт и играње со детето. Оние мајки кои на тоа можат многу добро да се приспособат, имаат поголеми изгледи да развијат сигурна приврзаност со своите деца. Доколку мајката поради кои било причини не може да развие емоции на сигурна приврзаност кај детето, тогаш приврзаноста поприма анксиозно одбегнувачки или пак, анксиозно спротивставувачки облик.

Социјалната приспособеност зависи не само од раните врзувања, туку и од социјалните односи во детството и адолесценцијата. Децата и адолесцентите кои се со силна социо-емоционална врска се посоцијабилни, пољубезни, поемпатични, подисциплинирани, посмирени, посреќни и позадоволни. Децата кои биле лишени од примарно врзување како доенчиња, можат подоцна да ја надоместат лишеноста во оптимална средина за развој на децата, во која примарно се усогласени одговорите на мајката или значајната друга личност на потребите на детето. Поголеми ефекти се постигнуваат доколку времето на примарното лишување биле пократко. Сакаме да нагласиме дека најважниот фактор за квалитетна социо- емоционална врска е квалитетот на поминатото време со детето, а не должината на времето.

10. ЗАКЛУЧОК

Се смета дека постои двонасочна врска помеѓу родителите и детето. Во 1958 год. Рене Зазо промовира нова теорија за социо-емоционално врзување наречена теорија на attachment. До тогаш, психолозите сметале дека социјалните врски се создаваат со поткрепување, односно дека се резултат на задоволување на физичките потреби. Социоемоционалното врзување се дефинира како примарна , вродена потреба за врзување на една единка со друга.

Примарни реакции значи дека тие не се научени, односно станува збор за механизам на реакции кои се вродени, дадени со рагање. Значи, социјабилноста е дел од биолошкото, како и гладот и жедноста а не резултат на учење.

Децата не се врзуваат само за едно лице , на пр. мајката, туку за повеке кои им се најблиски и кои се грижат за нив. Секојдневната рутина, постојаност и континуитет во околината на доенчето создава најрана основа за формирање на психо-социјален идентитет. Низ континуитетот на доживувањето на возрасните, детето учи да се ослонува на нив, да им верува, и што е уште позначајно и да си верува себеси. На тој начин се формира внатрешен модел на социоемоционално врзување кон крајот на првата година и се развива во првите пет години од животот. На 5-годишна возраст повекето деца воспоставиле внатрешен модел на мајката (или друго лице кое се грижи за него), поим за себе и модел на интеракции со другите. Кога ке се воспостават, овие модели влијаат врз вообликувањето на нашето искуство, врз нашите секавања, врз секавањето на светот. Meri Einsvort разликува два основни типа на социоемоционално врзување:

1) Силното социоемоционално врзување (или врзување кое дава сигурност) се карактеризира со способноста детето да ги доживува своите родители како база на сигурност и да остане спокојно и после разделбата, без страв и збунетост;

2) Несигурното социоемоционално врзување (или врзување кое не дава сигурност) е составено од модели на избегнување; од колебливи модели на врзување и од модели на неорганизирано-неориентирано врзување.

Во сите овие случаи на несигурното врзување, детето не ги смета своите родители за база на сигурност за да истражува. Децата се вознемирени во присуство на родителите и не успеваат да се успокојат. Слабите врски се срекаваат во сиромашни семејства, во дисфункционални семејства или во семејства каде мајките се депресивни. Типот на врзување зависи од тоа дали реакциите на родителите се соодветни: реакции во право време и на соодветен начин на пораките кои детето ги праќа. Силни социоемоционални врзувања со јака основа за сигурност, имаат децата на родителите кои се чувствителни на детските потреби, почесто им ги изразуваат своите емоции (почесто им се насмевнуваат, ги милуваат, милозвучно им зборуваат). Кај слабите социоемоционални врски има занемарување и отфрлање на детето, или варирање на нивната љубов, или пак се работи за малтретирани деца.

Сигурно врзани деца покажуваат очекување на емпатичен одговор, додека несигурно врзани деца имаат тенденција да бидат анксиозни, исплашени или закачени за родителите и да го гледаат светот и другите луѓе како заканувачки.

Децата кои се со силна социоемоционална врска се посоцијабилни, пољубезни, имаат повеќе пријатели; имаат поголема почит кон себе; односот кон браќата/сестрите е добар; немаат потреба да им го свртуваат вниманието на возрасните преку барање на внимание преку немир; темпераментот им е смирен; лесно се дисциплинираат во училиште но не се покорни; поемпатични се; помалку се склони кон пореметување на поведение. Иако квалитетот на раното врзување е релативно стабилен тоа не значи и дека е непроменлив.

Социјалната приспособеност не зависи само од раните врзувања, туку и од социјалните врски во детството и адолесценцијата. Но истражувањата покажуваат дека натамошните проблеми полесно ги надминуваат оние кои имале сигурни почетни врзувања. Децата кои биле лишени од примарното врзување како доенчиња можат да го надокнадат ова лишување во адекватна поттикнувачка средина.

Социјален и емоционален развој - е развој на идентитетот и сликата за себе, развој на врските и чувствата за себеси и учење на вештините за живеење во општеството со другите луѓе.

Учењето да се живее со другите луѓе, и во нашето семејство и во општеството, најчесто е еден од најважните делови на развојот – дел во кој семејството и пријателите играат важна улога. Социјализацијата е учење како да се однесуваме со семејството и општеството во кое живееме. Процесот на социјализација, според неговата дефиниција, ќе се разликува во различни општества и од семејство до семејство.

Примарната социјализација е социјализација што се одвива во рамките на семејството, во првите години од животот на детето. Тоа им помага на децата да научат како да комуницираат со другите, што е прифатливо, а што не е прифатливо.

Секундарната социјализација започнува кога децата стапуваат во редовен контакт со луѓе и околина вон нивниот дом. Тука се вклучени: градинка, забавиштеи училиште, а продолжува во текот на животот.

Секундарната социјализација ги учи децата:

- Како да комуницираат со возрасни кои не им се семејство
- Како да комуницираат со пријатели и други лица
- „Правилата"на општеството, што е прифатливо, а што не е прифатливо вон домот.

Одреден број клучни процеси влијаат врз тоа колку добро се поврзуваме со другите и колку добро се вклопуваме во нашето семејство и општествениот свет. Пред да ги разгледаме фазите на социјалниот и емоционалниот развој, треба да размислиме колку се важни зближувањето и приврзаноста, самоосознавањето, личниот идентитет и довербата, од самиот почеток.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

[1] Киро Попоски (1998), „Успешен наставник", Ниро „Просветен работник", Скопје.
[2] Д-р Наташа Ангелоска – Гелевска (1998) „Квалитативни истражувања во воспитанието и образованието", Киро Дандаро, Битола.
[3] Драган Јанковски (2001), „Транзиција, менаџмент, образование", Ниро „Просветен работник", Скопје.
[4] Трајан Гоцевски (2003), „Образовен менаџмент", Киро Дандаро, Битола.
[5] К.Петковски, С.Коцева, В.Јаневски, Л.Спасовски (2005), „Проектни активности, проектен менаџмент, проект", Херакли комерц, Битола.
[6] Министерство за образование и наука во Република Македонија (2002), „Стратегија за развој на образованието 2001-2010 година", Скопје.
[7] Министерство за образование и наука во Република Македонија (2004), „Национална програма за развој на образованието во Република Македонија", Скопје.
[8] Јовиќ. Б. (2005), „Современо училиште" Просветен работник, Скопје.
[9] Д-р Снежана Мирасчиева, (2007), „Комуникацијата помеѓу наставникот и ученикот во основното училиште", Штип.
[10] Петковски К. (2004), „Водење на динамично училиште", М-Графика, Скопје.
[11] Bekic. J (1975), „Savremene tendencije u profesionalnog tazvoja kadrova", Centar za kadrovskig istrazivanja, Zagreb.

[12] Гоцевски Т. (1997), „Образовен менаџмент“, Македонска ризница,
[13] Петковски К., Ламева. Б.,Миленковска В., (2004), „Интегралната евалвација како основа за функционално инспекторирање“, Европа 92, Кочани.
[14] Бобек Шуклев, (1993), „Менаџмент“, Економски факултет, Скопје.
[15] Бланчард К., Џонсон С., (1991), „Менаџер за една минута“, Комунист, Скопје.
[16] .Feldman,R.S. Life Span Development :A topical Approach New Jersey: Pearson Education 2011
[17] Haugaard, J.J. Child Psychopathology New York, NY: McGraw Hill Education 2008
[18] Patterson, C.J. Infancy & Childhood New York, NY: McGraw Hill 2009
[19] Roberts,M.C.,& Steele,R.G. Handbook of Pediatric psychology New York, NY:The Guilford Press 2009
Siegler ,R.,Deloache ,J., Eisenberg, N. How children develop New York, NY: Worth Publishers.2006
[20] Santrock,J.W. A topical approach to life-span development. New York, NY: McGraw Hill 2009
Santrock, W.J. Life-Span Development. New York, NY: McGraw Hill. 2008
[21] Santrock,J.W. A topical approach to life-span development. New York, NY: McGraw Hill 2007